

KRIGS- BARN

Af Lizette Albæk Nielsen

Arbejderhistorie bringer her en erindring i redigeret form. Erindringen giver et interessant indblik i hverdagen hos en arbejderfamilie i Ålborg under 2. verdenskrig. Krigen var på én gang en trussel og et vilkår, som man lærte at affinde sig med. Familien fungerede til trods for at dens medlemmer havde vidt forskellige relationer til besættelsesstropperne.

De sidste par år har jeg indsamlet barn-domserindringer fra den danske besættelse. Barnesynsvinklen giver en anden tilgang til periodens begivenheder. Det er en særlig central fase, som står stærkt og klart i de flestes hukommelse, derfor har der været almen interesse i at medvirke.

Meningen var at dække et bredt udsnit af befolkningen over hele landet.¹ Deltagerne blev valgt ud fra fire overordnede kriterier m.h.t. alder, køn, social og geografisk baggrund. Ingen af dem havde før nedskrevet deres egen historie fra krigsårene. For at lette skriveprocessen og gøre besvarelserne nemmere at sammenligne fik deltagerne som udgangspunkt tilsendt et spørgeskema. Skemaet var kun vejledende, og de kunne vælge enten at besvare alt, enkelte punkter eller alene bruge det som emnekatolog og skrive frit. Under indsamlingen kom der erindringer fra arbejderbørn, der fortæller om 40'ernes levevilkår og boligforhold for mindrebemidlede.

Daghøjskoleleder Karen Christensens² bidrag er særlig interessant, fordi hun velskrevet og usminket giver indblik i, hvordan krigen prægede et følsomt barnesind og ændrede dagligdagen i et ålborgensisk arbejderkvarter, som rummede store politiske og holdningsmæssige modsætninger, også i den nære familie. Samtidig får hun prikket hul på nogle besættelsesmyter og vist os et by- og baggårdsmiljø, som næsten ikke findes mere.

Familien boede i en lille trang kakkelovnsopvarmet lejlighed uden bad i Fredericiagade, hvor hun voksede op i en større søskendeflok. Hendes far var ufaglært arbejdsmand på et engroslager og moderen husmor. Kvarteret var bygget i 1890'erne, som boliger til arbejderne i den nye industri (f.eks. sprit- og tekstilfabrikkerne), der var blevet opført i den vestlige udkant af byen.³ De små lejligheder i de to-tre etagers ejendomme husede mange børnerige familier, og gadebilledet var fyldt med en række værksteder og specialbutikker – vaskeri, cykelsmed, ismejeri, bager, slagter, køb-

Poul Paghsgades skole, 1940-41. Billedsamlingen på Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg kommune.

mænd, tobaks- og aviskiosker o.s.v. Gader og baggårde summede af liv.

Nu er kvarteret forandret. Boligerne er blevet moderniserede, gårdene ryddet for skure og plankeværker og beboersammensætningen ændret. Det er stadig et lavindkomstområde, som især har tiltrukket enlige, pensionister, unge og studerende, men kun få børnefamilier.⁴ Værksteder, mindre industrivirksomheder og forretninger er lukkede. Dog er der flere småbutikker og kiosker tilbage.

Da erindringsmosaikken er skrevet som svar på mine spørgsmål, har det været nødvendigt at forkorte og redigere teksten. Ligesom overskrifter, noter, litteraturliste og illustrationer er mit ansvar:⁵

Fredericiagade 1940-45

Krigen fik stor indflydelse på mit liv både på godt og ondt. Den 1. april det år krigen brød ud, var jeg startet i 1. klasse på Poul Paghsgades skole. Jeg løb skrækslagen hjem, da jeg for første gang oplevede truende tyske flyvemaskiner på himlen over skolegården. Selvom jeg havde stor respekt for lærerne, måtte jeg hjem for at se, om min mor var kommet noget til og beroliges. Hun fortalte, at der var udbrudt krig, og der var tyske soldater i Danmark. Angsten bed sig fast, fordi jeg ikke før havde set min mor græde åbenlyst. Det var også meget ildevarslen, at min far kom tidligere hjem fra arbejde.

Jeg husker krigsårene tydeligt og føler, at

vi kom meget tæt på hinanden i familien med mostre, fastre og onkler, som hjalp os fra byen med husly, da mine forældre følte, det blev for farligt i Aalborgs vestby med luftangreb tæt på vores kvarter. Vi var ofte mange samlet i den lille lejlighed, hvor vi dansede rundt på den sparsomme plads i stuen til musik fra radioen, spillede kort og forskellige andre spil. Det gav følelsen af tryghed indenfor vore egne vægge, og her kunne vi lukke krigen ude. Vi sang meget. Min mor og far kunne et væld af sange. Vi søskende elskede at høre de rørstrømske "I en sal på hospitalet" og "Alperosen" eller livlige sømands- og drikkeviser.

Under de mange luftalarmer måtte vi gå "i kælderen", som var et rum, der hørte til ismeryeriet på hjørnet mellem vores opgang og opgangen fra Dannebrogsgade, som vi delte gård med. Kælderen var beskyttet udefra med opstablede sandsække holdt på plads af noget træværk, som skulle tage af for vildfaren luft- og antiluftsskyts. Efter sirenernes afblæsning afsøgte vi børn gader og gårde for splinter til at gemme.

Venskaber

Jeg havde mange veninder og kammerater. Gården og gaderne var fyldt med børn i alle aldre. Vi havde kun gårdene, gaderne, nogle loftsrums og trappeopgange at lege i, hvis beboerne gav lov, ellers var det ud i al slags vejr. I vores lejlighed var der ikke plads til megen leg. Vi var 9 personer i en to-værelses med toilet på den mørke baggang. Det var et syn, når vi om aftenen skulle have redt senge op for natten.

Den bedste tid på dagen var at være ude at lege. Vi spillede boldspil, legede fine damer med skuespillerindenavne, legede forretning og kontor på trappen. Der blev byttet glansbilleder, spillet med kugler, hønseringe og nipse-nåle (nips). Vi havde påklædningsdukker med masser af drømmetøj, som vi selv tegnede, farvelagde og klippede ud; Skrev i poesibøger og fortalte spøgelseshistorier i gangen, når det var mørkt. En hel flok sad presset sammen i spænding og lyttede. Om vinteren løb vi på

gamle rustne skøjter i grusgraven ved Skovdalen, hvor nu Nordjyllands Kunstmuseum ligger. Vi kælkede i skoven og på enhver lille skråning. Om sommeren badede vi på Fjordbadeanstalten eller vovede os ned til havnen og sprang rundt på hyttefade og mindre både. For at tjene penge lavede vi cirkus og tombola med, hvad vi kunne skrabe sammen.

Små kår

Rationeringen satte sine grænser og kunne mærkes i en familie med 7 børn på en arbejdsmands løn. Alligevel husker jeg ikke årene som afsavnsår. Min mor kunne "strække" på alt, og min far øjensynlig "skaffe" tilstrækkeligt til husholdningen, vist nok også ved at bytte med tyskere bestemte steder i byen, men det blev aldrig udtalt klart for os børn.

Han samlede koks og kul eller fik træstykker på sit arbejde. Det blev savet ud nede i gården i et skur, der hørte til lejligheden. Kakkelovnen blev, udover at være varmgiver, tørrested for vasketøj, kogested for vand til både husholdning og rengøring af hjem og os. Den månedlige ret til vaskehuset i gården i to dage var en kilde til velvære. Der fik vi bad i en dejlig varm gruekedel, der blev opvarmet med spåner han skaffede.

På gasbordet i køkkenet var en jernovn, som min bror Arne, der var i skibsbyggerlære på Aalborg Værft, havde lavet. Det var et såkaldt fusk-arbejde, men en god hjælp i den daglige husholdning. Der manglede selvfølgelig heller ikke en hokasse til grød, kartofler m.m.

Den almindelige lave hygiejne betød, at jeg i skolen blev befængt med lus og fnat. En sundhedsplejerske stillede os op på rad og række i gymnastiksalen til eftersyn for lus, og jeg skammede mig, når jeg skulle til den side, hvor man fik lusekur med "sippedille eddike". En anden gang blev hele familien smurt for fnat, og vi kunne næsten ikke blive vasket rene bagefter uden badeværelse.

Det så sløjt ud med tøj på grund af økonomien, og fordi det var vanskeligt at skaffe nyt. Tøjet blev virkelig slidt op og repareret man-

Hjørnet af Dannebrogsgade og Kastetvej den 9. april 1940. Billedsamlingen på Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg kommune.

ge gange. Skoene forsålede min far selv, og "familiecyklen", der var min ældste søsters, blev lappet. Vi lånte af hinanden – to drenge og fem piger – med efterfølgende skænderier og gråd. Arme mor i sådant et hurlumhej – hun glattede ud megen af sin tid.

Vi fik mad som traditionen bød til påske, jul og nytår. Det var retter som skiddenæg, flæskesteg og nytårstorsk. Til hverdag var der to retter mad med vælling eller grød først for at strække på kødretten. Der blev samlet "skrald" (grøntsagsaffald), som min onkel fra landet hentede til sine grise, og efter opfodring faldt der kød af til os. En dag om ugen var fiskedag, hvor far handlede ind lige før lukketid, så var fisken ikke så frisk og derfor lidt billigere, og vi havde en ugentlig kødløsdag. Mor bagte al slags brød som franskrød, sigtebrød, sandkage og kaffekage. Der blev ikke frådset, og brødet blev nøje fordelt.

Vi holdt enkelte gange børnefødselsdag, hvis der var råd. Konfirmation blev fejret med hele familien samlet, hvilket betød, at næsten alle møbler blev ryddet til side. Hvordan det kunne lade sig gøre, forstår jeg ikke i dag. På en eller anden måde endte vi alligevel med at have frugt, slik, kager og en lille gave til jul og fødselsdage. Det var mest nødvendige ting som undertøj, fodtøj eller gummistøvler, som vi var så glade for, at vi sov med dem om natten. Gaver var en luksus, der skulle nydes fuldt ud.

Gadens beboere

De første år ænsede jeg ikke helt stemningen hjemme. Vi var splittede for og imod tyskerne i såvel mit hjem som i vores ejendom og gade, og for den sags skyld overalt i mange hjem. Far handlede med tyskerne. Min bror Arne hadede tyskerne af et godt hjerte og forsøgte trods sin unge alder at komme til at omdele illegale blade. Min ældste søster "gik med tyskere", som det blev kaldt, og det var hårdt at blive drillet med. Den næstældste var veninde med en pige, hvis mor arbejdede for tyskerne. Dengang syntes jeg, at de havde en masse – slik, cigaretter, smør, kaffe, parfume o.s.v.

Vores overbo, familien Larsen, fik to ganske unge sønner, som deltog i modstandsbevægelsen, taget af tyskerne efter at være angivet af en stikker. Den ældste af dem blev sammen med andre fra gruppen dømt til døden og henrettet, mens den yngste lever endnu (familien havde i alt tre sønner og en datter). Vi blev vækket af tyskernes støvletramp, da de kom for at anholde dem. Det står meget tåget for mig, om jeg virkelig blev vækket, eller det er mine forældres samtale og gråd, jeg kan huske. I årene derefter kom jeg ofte i det hjem for at hjælpe med forskellige småting, som jeg tjente lidt ved.

I stuelejligheden i hjørneejendommen boede et ungt par, Simonsen, hvor manden måtte flygte til England efter at have været med ved afhentning af våben nedkastet i Rold Skov. Et af de dejligste minder var, da han efter krigen kom tilbage til sin kone og deres barn, som hun havde født under hans fravær. Jeg glemmer aldrig den dag, han kom gående gennem den lavtloftede port ind i vores gård – endelig hjemme igen. Mindet om det syn kan stadig fylde mig med varme.

Den anden side af sympatier havde vi også tæt inde på livet. Et par opgange fra os boede en af de unge mænd, der havde tilsluttet sig Danmarks National Socialistiske Arbejder Parti (DNSAP) og som blev anholdt efter befrielsen. Han var ven med stikkeren Frants Toft, som blev dødsdømt og senere henrettet.

Om nogle i min familie samarbejdede med tyskerne ved jeg stadig ikke, men min far tuskede sig til forskellige goder, og min søsters tyske kæreste kom i vores hjem. Han var en ganske almindelig ung mand i den forkerte uniform, som havde forelsket sig i en køn dansk pige. Andre af gadens piger "gik" med tyskere, og vi, der var lidt for unge til at have kærester, var hårde i vores fordømmelse af dem. Flere af de unge mænd var tyskervenlige, nogle endog medlemmer af det danske nazistparti. Mange fædre, kærester og sønner måtte tilbringe en del af krigen i f.eks. England og Sverige. Jeg husker, der blev talt om jøderne, også dem fra gaden. Man frygtede, der skulle ske dem noget. Vi hørte om jøder,

Undtagelsestilstand august 1943. Aalborgs gader blev afspærret med spanske ryttere. Motivet er fra Vestbyen. (H. Dalby, Aalborg Amtstidende). Billedsamlingen på Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg kommune.

der var kommet i sikkerhed i Sverige. Folk var bekymrede for de engelske flyvere, der blev skudt ned bl.a. på Fjordmarken i nærheden.

Krigens forløb fulgte vi med i gennem radioen. Min viden var stykket sammen af det, jeg fik fortalt af gadens større børn, mine forældre, min yngste bror og hans kammerater, som var en sikker base for mig, når jeg havde spørgsmål. Jeg forstod det ikke helt, men lyttede, læste og var opmærksom, for jeg var bange. Nu bagefter kan jeg se, at jeg vidste meget, fordi mine omgivelser i kvarteret var én stor opmærksomhed og vagtsomhed over for krigens væsen. Politisk var der ingen tvivl om, at mine forældre var socialdemokrater. Jeg hørte min far sige, at "de vil noget for de små i samfundet".

Johnny, min søsters tyske kæreste, fortalte en del, når han kom på besøg og i sine breve til hende. Egentlig holdt jeg af ham og hans brune øjne. Han havde været i Afrika en tid, blev lungesyg og endte med at blive indlagt på infermeriet i Frederikshavn, hvor hun i skjul besøgte ham. Her døde han af sin sygdom. Senere fik hun brev fra hans mor, som sørgede dybt. Min søster ville gerne glemme alt, men må have båret på svære tanker.

Angst

Udgangsforbud og patruljering i gaderne gjorde dybt indtryk, fordi mange af de unge mænd – også min bror – trodsede udgangsforbudet, og hele familien var bange, indtil han var sikkert hjemme igen. Jeg var bange for tyskerne, som en overgang stod vagt i gadekrydset ud for ejendommen.

Under folkestrejken i august 1943 rykkede krigen tættere på. Sammen med en veninde var jeg gået til Vesterbro, hvor en stor folkemængde var på vej. Vi var knap nået dertil, før der lød skud og skrig. Jeg vendte straks om i panik og styrtede hjem igen.

Angsten for de uniformsklædte soldater, især hipoerne i sort, blev forstærket i løbet af årene gennem den viden jeg fik, når de voksne talte om krigen i stærke vendinger og brugte ord, som hiposvin, feltmadrasser o.s.v.

Snakken gik om modstanden, og hvem der nok var med i modstandsbevægelsen. Fædre og unge mænd forsvandt fra hjemmene. Sabotage og schalburgtage tog til bl.a. blev en familiefar fra gaden – som var med i et tog fra Randers, der blev saboteret – hårdt såret og mistede synet. Vi hørte om danske stikkere, der angav for penge og den slags personer var der også i gaden. Mørklægning, luftalarmer og rygter om tortur satte fantasien igang og øgede utrygheden og angsten. Alt efterlod stor usikkerhed og angst i mit indre. Jeg blev et barn med dårlige nerver, der blev sendt til behandling med lys på grund af mavesmerter, fik nervemixtur og anden medicin.

Vi fik den daglige mad og havde tøj på kroppen, men jeg følte, at vi var fattige. En cykel eller nye skjorter var ren ønsketænkning. Jeg kan knap huske drømme om materielle ting. Men drømmen om, at krigen måtte få en ende, at uroen og sorgen indeni ville forsvinde, kan jeg stadig mærke. Jeg drømte om, hvad jeg en dag ville gøre for at undgå krig, og hvordan jeg ville holde sammen på min egen familie. Mest af alt ønskede jeg, at ingen, der stod mig nær, ville dø.

Min erindring er, at vi kun ventede på, at tyskerne skulle forsvinde og krigen slutte. Alligevel havde vi ondt af de tilskadekomne tyskere, som blev kørt forbi i tudende ambulancer til klinikken på Kastetvej efter branden i den gamle Aalborgthal.⁶

Befrielsen

Det var en fantastisk glædesrus, der brød løs den 4. maj om aftenen. Gaden myldrede med børn og voksne, der faldt hinanden om halsen. Vi dansede i rundkreds om bål, der blev tændt i gaderne. Min mor fyldte vinduerne med levende lys, og glæden var varm og ægte.

De efterfølgende dage løber sammen i min erindring. Jeg mindes dog, at jeg stod på Nytorv, hvor der var tætpakket med mennesker langs fortovene, mens biler med åbne lad kørte forbi med skrækslagne piger, der havde "gået med" tyskere, stikkere og folk, der havde handlet med tyskerne. Der blev råbt, truet

Branden i den gamle Aalborgsal den 30. januar 1941. Billedsamlingen på Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg kommune.

Tyske flygtninge indkvarteret i forsikringsselskabet Fremtiden's bygning, Vesterbro 18. Billedet er taget fra et vindue på den modsatte side af gaden, marts 1945 (H. Dalby, Aalborg Amtstidende). Billedsamlingen på Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg kommune.

og spyttet efter bilerne. Selvom min bror Arne hadede tyskerne og deres gerninger, kom han og advarede min storesøster om, at hun måske ville blive hentet og klippet skaldet. Familien på landet trådte til, og hun flyttede hjemmefra, til det værste var overstået. Hun fødte en søn under krigen, som vi tiggede og bad min far om, at hun måtte beholde hjemme hos os. Som voksen kan jeg se, at han "lod os tigge", det havde slet ikke været nødvendigt. Så vi blev én mere, som alle elskede højt fra første dag.

På Frimurerlogens areal på Annebergvej blev der efter krigen indkvarteret en flok arme tyske flygtningekvinder og børn. Der gik mine to mindre søstre og jeg op og rakte vores dukker over hegnet til de tyske børn. Det var den første lidt større dukke, som jeg havde ejet, men jeg har aldrig fortrudt.

Den røde tråd

Tænker jeg tilbage, var det svære opvækstvilkår, som jeg ofte endevender i tankerne. Jeg har senere læst megen litteratur om krigen og dens følger og har svært ved at rumme, at der stadig er forfærdelige krige i gang. Når jeg har haft lejlighed til det, har jeg gerne fortalt om mine oplevelser og indtryk fra barndomsgaden. Gennem mit arbejde har jeg haft mulighed for at tilrettelægge og deltage i studierrejser til Østeuropa med flere besøg i Terezienstadt og Auschwitz. Det er gruopvækkende at gå rundt i Auschwitz og ufatteligt, at al den ondskab kom til udfoldelse. Det er umuligt at lukke øjnene for bjergene af briller, hår, kufferter, tøj og meget mere, der har tilhørt de tusinder, der blev mishandlet og frataget livet på bestialsk vis.

Vi oplevede at være i Terezienstadt på 50-års dagen for krigens ophør. Der var tusindvis af børn, unge og gamle fra et væld af nationer, der stod opstillet i grupper med deres flag. De var omgivet af et virvar af mennesker med blomsterbuketter og kranse. Det var bevægende at se folk genkende og omfavne hinanden. Tårerne fik frit løb, også hos mig. Jeg mærkede stærkere end nogensinde tidligere, at opvæksten i krigsårene sad dybt og foruroligen-

de i mig og havde været bestemmende for mine valg i mange situationer.

Med Berlinmurens fald blev der åbnet op til østlandene, og der så jeg i 1990, hvad et forkvaklet menneskesyn kan føre til, hvor børn og gamle levede i nød og elendighed på institutioner i Rumænien. Det førte til, at vi på den daghøjskole, som jeg leder, har indsamlet læssevis af fornødenheder og selv bragt dem frem til disse steder. Senere har kursisterne blandt andet afleveret tøj og legetøj til et børnehjem og et rehabiliteringscenter i Polen.

Jeg er sikker på, at mine barndomsindtryk har lagt kimen til, at en del af det, som vi foretager os på daghøjskolen, er at rette blikket mod nød og undertrykkelse og gøre en indsats i forhold til de muligheder, vi har her og nu. Ved tilfældighedernes spil er jeg endt i et arbejde og har fået et liv, der egentligt kun kunne blive sådan, som det er. Jeg ser en linie fra barndommens oplevelser til mine holdninger og udførelsen af mit arbejde i dag. De har præget mine spørgsmål til livet og krav til mig selv om at få afsat gode spor, mens jeg lever.

Noter

1. Tanken er senere at publicere en mere samlet, analytisk artikel, hvor flere erindringer inddrages. Læsere, som ønsker selv at bidrage i undersøgelsen, er velkomne til at kontakte mig.
2. Født Jørgensen, 1933.
3. Vestbyens udvikling beskrives i "Aalborg under stilstand og fremgang fra 1814 til 1970", s. 202-208.
4. Statistisk årbog for Aalborg kommune, 1996.
5. Hverken på Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg kommune, Frihedsmuseet eller privat har det været muligt at skaffe fotografier fra Fredericiagade.
6. Branden opstod d. 30. januar 1941 i hallen, som blev brugt til indkvartering. Tyskerne troede, det var sabotage, men efterforskningen viste ikke tegn på, at ilden var påsat. Bygningen, der var en ren brandfælde, blev sikkert antændt ved et uheld p.g.a. en skødesløs henkastet cigaret eller tændstik, ifølge Frihedsmuseets interview med tidligere politibetjent Refsnæs-Andersen, der deltog i opklaringsarbejdet. Branden og den nedbrændte hal er afbilledet i "Vor Vej til 5. Maj", s. 51-52.

Litteratur

Christensen, Per Bo og Topholm, Jens: "Aalborg under tilstand og fremgang fra 1814 til 1970", (Aalborg 1990, bind 5 i serien "Aalborgs Historie", Aalborg 1987-92).

Ejgenbroth, N. A., red. m. fl.: "Det stod ikke i Avisen: Hvad Politiet, Militæret og Pressen maatte fortie i Besættelsens Aar", (Aalborg 1945).

Ejgenbroth, N. A., red. m. fl.: "Vor Vej til 5. Maj: Nordjylland gennem fem Krigsaar i Billeder og Tekst", (Aalborg 1945).

Statistisk årbog for Aalborg kommune, 1996.

Abstract

Nielsen, Lizette Albæk: Wartime child, Arbejderhistorie 1/1988, p. 30-40.

The author has collected childhood memories from the German occupation of Denmark during World War II. The participants, both males and females, were selected with respect to age, geographical and social background.

None of them have written their stories before, and they have not been published elsewhere. The childhood aspect gives new and different approaches to this period. Of special interest among the memories is a single story from a woman with working class background, who lived in a large industrial town. Very observantly, she shows how the war changed daily life and created substantial emotional and political tensions in the neighbourhood as well as in her own family. At the same time she punctures some historical myths concerning the occupation. Also, she tells about an urban environment built at the end of the last century which due to renewal hardly exists anymore.

Lizette Albæk Nielsen,
cand. mag. i historie og dansk
Solkrogen 1, 2700 Brønshøj
Tlf. 38 28 52 04